

Zsoldos Attila

A DRUGET-TARTOMÁNY TÖRTÉNETE,
1315–1342

MTA Történettudományi Intézet, Bp. 2017. 304 oldal

„Eredetileg olasz vér, Nápolyból Salernoból szakadt be hazánkba Robert Károly korában, midőn két egy testvér Fülöp és János jövének be, és mint ügyes férfiak mindjárt a legmagasb polczra küzdtek fel magokat.” Nagy Iván ezekkel a szavakkal jellemezte a Druget családot genealógiai munkájában. Kétségtelen, hogy az embereket mind a mai napig érdekli, vajon egy személy vagy egy család látványos felemelkedése milyen tényezőknél köszönhető. Nem volt ez másként a Drugetek esetében sem, ha végigtekintünk a 14. század első felével foglalkozó szakirodalmon, a családtagok mindig I. Károly bizalmasaiként jelennek meg.

Az ismertetésre kerülő könyvet Zsoldos Attila akadémikus, a MTA Történettudományi Intézetének kutató professzora jegyzi, akinek munkássága eddig főként az Árpád-kort érintette, bár számos tanulmányában az Anjou-kor fontos kérdéseivel is foglalkozott. A személyes hangvételi Előszóban meg is indokolja a „korszakváltást”: olyan jelenségek érdekelték, amelyek az Árpád-kor utolsó évtizedeiben bukkantak fel, és kibontakozásukra a 14. század elején került sor. Az általa felállított munkahipotézis szerint a Druget-tartomány az oligarchákéhoz hasonló jegyeket viseli magán, így azok alapos vizsgálatával rá tud mutatni a tartományok belső működésére. A szerző azt sem hallgatja el, hogy a magyar történetírás főként a királyi hatalom szempontjából közelített a korszak nagyúri családjaihoz. Előjáróban elmondható, hogy Zsoldos Attila könyve ezen a módszeren teljes mértékben változtatott, és követendő példát jelenthet mindazok számára, akik később ilyen típusú kutatásokkal szeretnének foglalkozni.

Az első fejezet (*Tartományok és oligarchák a 13–14. század fordulóján*) a korszak politikai helyzetét tárja az olvasó elé, lényegre törően összefoglalja a tartományurak felemelkedését, a hatalom és a vár kapcsolatát. A korábbi szakmunkák általában kitérnek a Borsák, a Kőszegiek, az Abák és a Csákok megerősödésére, de Zsoldos Attila a Geregyék történetével olyan családra is rávilágít, amelynek tagjaiból később kiváló oligarcha lehetett volna. A szerző tisztázza a tartományúr és az oligarchák közötti különbségeket: az 1311-es kassai szerződés alapján felhívja a figyelmet, hogy a történetírásnak szakítania kell a két szó szinonimaként való használatával, a király iránti hűség mellett a „tartomány” öröklése tekinthető a fő szempontnak. Az oligarchák hatalmát egyértelműen jelzi, hogy az oklevelekben gyakran fordul elő a „fejedelem” megszólítás, és tekintélyüket az is jól jellemzi, hogy külföldi arisztokrata, sőt akár uralkodói leszármazottakkal léptek családi kötelékre. Engel Pál máig megkerülhetetlen tanulmánya alapján (Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen, 1310–1323. Századok 122. [1988] 89–146.) tudjuk, hogy I. Károly hosszú küzdelmet folytatott az oligarchák ellen. A „*miért éppen neki sikerült?*” kérdés megválaszolásához Zsoldos Attila segítségül hívta a 13. század utolsó három évtizedének adatait is. A fegyveres fellépés eredménytelensége láttán IV. László a külföldön tanult főpapok bevonásával programot dolgozott ki az államszervezet rendi jellegű átalakítására. Az elképzelést III. András is a magáévá tette, majd szerződésekkel kívánta együttműködésre készíteni a főurakat: a 12 éves Caroberto partra szállásával szinte egy időben kiegyezett Kőszegi Ivánnal és Csák Mátéval. A szerző jogosan feltételezi, hogy ennek egyik eszközét az úgynevezett „örökös nádori” cím kialakítása jelentette. Végül az I. Károly eredményességéhez vezető tényezők közül Zsoldos meghatározó szerepet tulajdonít az egyéni képességeknek.

A második rész (*A három Druget-nádor*) az Itáliából érkező család magyarországi szerepét mutatja be. Fülöp, János és Vilmos egymást követve töltötték be a legfontosabb világi

tisztséget. A szerző Fülöp 1315-ös első felbukkanásával kezdi a család ismertetését. Az 1323-ban nádorrá kinevezett főúr esetében kimutatható egyfajta lokálpatriotizmus, mivel erősen kötődött azokhoz az északkeleti megyékhez, ahol megyésispánságai feküdtek. Nádori kúriáját Vizsolyban alakította ki, míg a tisztségéből eredő országos jogköröket főként az Óbudán tartózkodó alnádora révén gyakorolta. Fülöp 1327. június 22. után halhatott meg, testét minden bizonnyal a székesfehérvári bazilikában helyezték végső nyugalomra, a hozzá köthető gyűrű az 1936-os ásatások során került elő. A következő nádor, Druget János, fivérével ellentétben újonnan érkezett az országba. Zsoldos Attila feltételezése szerint I. Károly kimondottan a jó itáliai kapcsolatokkal rendelkező Jánosnak szánta a pozíciót, aki természetesen elkísérte az uralkodót az 1333-as itáliai útjára. Az „átcsábításnak” azonban ára volt: Somogy és Bács megyét elvette régi embereitől és a *homo novus*-nak adta. Változás mutatható ki a nádori kúria helyszínében is, János Óbudáról keletkezte okleveleinek jelentős részét.

János fia, Vilmos a már említett itáliai út idején került előtérbe, mert a király nádorhelyetesként őt állította az ország élére. E tény kapcsán jó összefoglalót olvashatunk az uralkodó helyettesítéséről. Korábban II. András kivételével a magyar koronás fők egyáltalán nem hagyták el hosszú időre az országot, míg 1333-ban a nádor is urával tartott. Úgy tűnik, hogy a politikai vezetést távollétében Erzsébet királyné saját bizalmasát és rokonát, Szécsényi Tamást szerette volna előtérbe tolni az udvarnál. Zsoldos Attila részletekbe menően bemutatja a Vilmos befektetésére irányuló szövvényes intrikákat és áskálódásokat. Erőfeszítésük azonban hiábavaló volt, mert 1334. május 14-én már ő tűnik fel nádorként. Egyébként az egyik, XXII. János pápa által kiadott 1333. szeptember 9-ei oklevél is egyfajta zavaros helyzetről árulkodik (Anjou-kori oklevéltár. XVII. 1333. Szerk. Kristó Gyula. Bp.–Szeged, 2002. 423. sz. reg.). Druget Vilmos nádori tevékenységének bemutatásával Zsoldos Attila más módszertani problémára is felhívja a figyelmet: az egy időben két különböző helyen kiállított oklevelek magyarázata az intézmény működésében rejlik. Vilmos apjához hasonlóan Óbudán tartotta nádori kúriáját, amely távollétében is folyamatosan dolgozott. 1340 körül a kúriát Visegrádra helyezték át, ami összefügghet azzal, hogy Vilmos 1337 tavaszán a településre költözött. Az utolsó Druget-nádor valamikor 1342 szeptember elején, valószínűleg Visegrádon hunyhatott el.

A harmadik rész (*A tartomány és működése*) négy alfejezetre tagolódik. A szerző markáns különbségeket tesz az egyes folyamatok között, és meghatározza, hogy milyen területek tartoztak az adott *honor*-hoz. Nagyon lényeges a királybírókra vonatkozó adatok közzététele, mert végre sor került a funkcióhoz kapcsolódó feladatok részletes bemutatására: az újjászervezésében az uralkodó fontos szerepet szánt ennek az intézménynek. A szerző szerint a tartomány „alapításának” és fejlesztésének a legfőbb érve Csák Máté territóriumának ellensúlyozása volt. Ugyanakkor szembetűnő, hogy a Drugetek erőteljesen korlátozni próbálták a tartományban élő népcsoportok korábban elnyert kiváltságait, ami felett azonban az uralkodó nem hunyt szemet. Zsoldos kitér az adminisztráció mindennapjaira is, a familiárisok sokszor éveken keresztül töltötték be ugyanazon tisztségeket. A rendszer jól működött, így a Drugetek nyugodtan vehettek részt az országos politikában.

A vizsolyi bíróság című alfejezetben a szerző módosította a korábbi szakirodalom megállapítását: valójában a tartomány igazgatásának központi intézménye volt, az élen álló bíró a tartomány bírójaként szolgálta a királyt. *Az udvar és familia* című alfejezet teljes mértékben feltárta a Drugetek kapcsolati hálóját: kik, milyen módon és miért kerülhettek az adminisztráció különböző területeire. Az udvar struktúrájának feltérképezése szempontjából példaértékű Druget Vilmos végrendeletének feldolgozása. További erénye még ennek az alfejezetnek a társadalmi mobilítás vizsgálata, amelynek megállapításai szerint a nádorok bizalmát élvező családok döntő többsége az Árpád-korban nem játszott meghatározó szerepet, náluk nagyobb befolyást élveztek a nem Magyarországon születettek.

A Druget-vagyon címet viselő negyedik fejezet szintén fontos kérdéseket és problémákat elemez. Kérdéses például, hogy valójában mi tekinthető a család vagyonának, amikor a családtagok örökjogon és tisztségeik fejében egyaránt rendelkeztek birtokokkal. Zsoldos Attila kitér a birtokok „előéletének” a vizsgálatára is. Vilmos jelentős nagyságú területeket tartott a kezében, amelyeket pályafutása során erőteljesen növelni tudott. Minden lehetőséget kihasználva egy földdarab megszerzése érdekében, egyes oklevelekben még a Vilmos „nehézteléséről” való félelem is megjelenik. A nádorok javaikat jó gazda módjára gyarapították, a gyéren lakott területeket igyekeztek benépesíteni. Sajnos a konkrét jövedelmekről nincsenek pontos információink, de teljes mértékben elfogadható a szerző megállapítása, mely szerint természetben (például bortized) és pénzben (például urbura) is jelentős bevételekkel számolhattak. Néhány gondolat erejéig talán érdemes lett volna kitérni a nádor végrendeletében említett tárgyaira (így: ezüstszerlegek, ékkövekkel kirakott arany korona) is, ezek alapján ugyanis érdekes képet kaphatunk egy főúr anyagi kultúrájáról.

Az utolsó fejezet a tartomány felszámolását mutatja be. Druget Vilmos néhány héttel I. Károly után halt meg, és úgy tűnik, hogy I. Lajos már nem Miklóssal, Vilmos öccsével képzelte el az ország irányítását. Zsoldos Attila két fő politikai erőt különít el ebben az időszakban: a rutinos Szécsényi Tamás, Erzsébet anyakirályné pártfogoltja nézett szembe az új, feltörekvő nemzedékekkel. A döntésre Visegrádon, valamikor 1342. szeptember elején került sor: az új nádor, Zsámboki Miklós korábban nem tartozott az „első vonal” tagjai közé. Igaz, Szécsényi Tamás meg tudta szerezni a Druget-tartományt, azonban Zsámboki kinevezésével világossá vált, hogy a király senkinél sem szeretne túlzott hatalom-koncentrációt. Sőt, Szécsényi 1343 első felében kegyvesztetté vált, s egykori megyéinek új ispánjai éppen ellentáborából kerültek ki. Mivel Druget Vilmos vezető familiárisai máshol folytatták karrierjüket, Zsoldos Attila jogosan állapítja meg, hogy ez felért egyfajta utólagos elismeréssel. A hatalmas vagyon I. Lajos kezébe került, amibe Vilmos öccsei kénytelenek voltak beletörődni.

Az Utószóban a szerző „önkritikusan” elismeri, hogy az Előszóban felvázolt munkahipotézise nem állta ki a vizsgálatok próbáját. Végző konklúziója teljes mértékben elfogadható: a Druget-tartományt a király akarata hozta létre, és az is szüntette meg. Megvolt ugyan a lehetőség, hogy Erdélyhez és Szlavóniához hasonló különkormányzattá váljon, de a hagyomány hiánya miatt mindig is idegen testként tekintettek rá a Magyar Királyságban. A Függelék előtt található nyolc térkép szemléletesen ábrázolja a Druget-tartomány területi változásait. A Függelék egyrészt Druget Fülöp és Vilmos tisztségeit, másrészt a két nádor ismert tartózkodási helyeit sorolja fel. Végül egy jegyzék foglalja össze a Druget-tartomány archontológiáját a központi igazgatás, a megyék alispánjai, a várnagyok és a tartomány kiváltságokat élvező közösségeinek tisztségviselői felosztása alapján. A húszoldalas bibliográfia minden fontos munkát megemlít, majd a kereshetőség megkönnyítése érdekében személynév- és földrajz névmutató következik. A bővebb terjedelmű angol nyelvű rezümével pedig a magyarul nem tudó érdeklődőkre is gondoltak.

A könyv Zsoldos Attila akadémiai székfoglalójának bővített, majdnem kétezer lábjegyzettel ellátott változata. Az egykori előadás címe zárójeles formában még tartalmazta „az unalmas részek nélkül” kitértelt, amit az olvasmányos stílusban megírt kötetben is sikerült megvalósítani. Érdemes továbbá kiemelni a szerzőre jellemző magabiztos forráskezelést és a logikus következtetéseket. Mindent összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kötet az Anjoukkal foglalkozó történetírás egyik alapművének tekinthető, mivel a Drugetek mellett elemlyültebben megismerhetjük I. Károly belpolitikájának legfontosabb pillérét: az ő akarata nélkül semmi sem történhetett, bármennyire „ügyes” férfiú lehetett is Fülöp, János és Vilmos.

Szende László